

23. KAPITOLA

Cesta soupeření supervelmocí

Válka z roku 1967 byla varovným výstřelem, měřením sil. Šlo o předzvěst věcí, které přijdou. Udržet si moc a vliv v srdci světa se mělo stát pro Západ stále obtížnějším. V roce 1968 oznámil britský ministerský předseda Harold Wilson, že Británie se stáhne ze všech svých obranných závazků východně od Suez, a to včetně Perského zálivu.¹ Záleželo nyní na Spojených státech, pozůstatku a dědici velké éry evropské říše, aby převzaly roli státu, který si uchová vliv na Středním východě.

S ohledem na složité pozadí intenzivních tlaků na všech stranách bylo zřejmé, že to nebude vůbec snadné. Např. Irák v roce 1961 znárodnil rozsáhlé součásti koncese, poskytnuté před třiceti lety konsorciu západních producentů ropy, kteří založili Iráckou ropnou společnost, a to na základě tvrzení, že zůstaly nevyužité. Postoje Bagdádu se dále přitvrdily poté, co byl předseda vlády Kásim svržen a následně popraven před televizními kamerami, „aby to celý svět viděl“. Nový režim, zastávající tvrdé linie, prohlásil, že povede „širší zápas za osvobození arabského národa z nadvlády západního imperialismu a vykořisťování ropných monopolistů“, načež přes noc zvýšil tranzitní poplatky za používání ropovodu Banias.²

Sověti, kteří bedlivě sledovali změny na Středním východě a rostoucí vlnu protizápadní nevole, se škodolibou radostí přihlíželi. Od arabsko-izraelské války v roce 1967, poznamenává zpráva CIA, SSSR „provazoval systematickou politiku... vyhledávání způsobů, jak rozšiřovat svůj politický a vojenský vliv v oblasti tradičních ruských zájmů“.³ Sovětský svaz se nyní s velkým nadšením pustil do využívání všech možností, přičemž budoval vlastní vlivovou síť, táhnoucí se od Středozemního moře k Hindúkuši, od Kaspiku k Perskému zálivu.

Do určité míry se jednalo o výsledek riskantní politické hry mezi oběma supervelmocemi. Malé úspěchy se v propagandistické mlýnici měnily ve velké triumfy, jako např. v případě sovětské finanční a technické podpory iráckého

ropného pole Rumajlá. Titulní stránka novin *Izvestija* nadšeně hlásala nový mezník v přátelské spolupráci mezi „arabskými a socialistickými národy“, přičemž nápadně zdůrazňovala, jak ochotně SSSR přistupuje k rozvoji „národního ropného průmyslu Arabů“. Naproti tomu, pokračovaly *Izvestija*, západní „plány na kontrolu arabské ropy leží v troskách“.⁴

Šedesátá léta byla obdobím, kdy se obzory supervelmocí významně přiblížily, a to nejen ve Střední Asii. Na počátku této dekády měla sovětská podpora revoluční Kuby, zahrnující program na rozmístění nukleárních hlavic na ostrově, málem za následek válku. Po nervy drásajícím předvádění sil na moři se sovětské lodě nakonec zastavily dříve, než překročily demarkační čáru, stanovenou americkým vojenským námořnictvem. Konfrontace, jež se koncem druhé světové války rozhořela na Dálném východě, na Korejském poloostrově, propukla znovu, tentokrát ve Vietnamu se záblesky zasahujícími do Kambodže a Laosu. Ve Vietnamu Spojené státy uvázly ve špinavé a nákladné válce, jež se mnoha Američanům jevila jako boj mezi světem svobody a světem totalitního komunismu. Naprostá většina vojáků v poli loajálně plnila své povinnosti, ale všichni nebyli o správnosti války přesvědčeni. Rostoucí deziluze z Vietnamu se stala stmelujícím prvkem vznikající kontrakultury.

Se zhoršující se situací v jihovýchodní Asii Moskva horečně zvyšovala svou aktivitu ve snaze vytěžit maximum z rostoucí nespokojenosti se Spojenými státy. Ajatolláh Chomejní v roce 1964 prohlásil: „Dejte zprávu americkému prezidentovi, že v očích iránského lidu je nejodpudivějším příslušníkem lidského rodu.“⁵ Toto rozhořčení se neomezovalo na opoziční postavy, kleriky a lidové demagogy. Prezident sousedního Iráku neměl žádný problém označit britské a americké těžaře za „pijavice“, zatímco hlavní noviny v Bagdádu začaly mluvit o Západu jako o imperialistickém, sionistickém nebo dokonce imperialisticko-sionistickém.⁶

Navzdory nepřátelské rétorice těchto deklarácí a živné půdě, z níž vyrůstaly, nenarážel Západ na Středním východě pouze na odpor. Ve skutečnosti nešlo o to, že by byly Spojené státy a v menší míře Británie zatracovány za jejich domnělé zasahování do záležitostí zemí, ležících na východ od Středomoří a za jejich ochotu plnit kapsy zkorumpované elity. Uvedená rétorika spíše maskovala imperativy nové reality, v níž se oblast, nacházející se několik staletí na periferii, znovu tlačila do popředí jako důsledek existence přírodních zdrojů pod jejím povrchem, o které byl enormní zájem ze strany zákazníků, ochotných za ně platit stále vyšší ceny. Díky tomu vzrůstaly ambice a zejména touha nenechat se omezovat cizími zájmy a vlivy. Bylo ironií, že se nové bojiště objevilo právě tam, kde se supervelmocí svářely o své pozice v rámci nové Velké hry, usilující využít navzájem svých slabín.

Irák, Sýrie a Afghánistán s nadšením sáhly po výhodných půjčkách k nákupu sovětských zbraní a přivítaly vyslání vysoce kvalifikovaných moskevských poradců a techniků, budujících zařízení, která se mohla hodit pro jejich širší strategické záměry. K nim náležel např. hlubokovodní přístav v Umm Kasr v Perském zálivu, ale také šest vojenských letišť v Iráku, která – jak si americká zpravodajská služba rychle uvědomila – by mohla být využita „k podpoře sovětské námořní přítomnosti v Indickém oceánu“.⁷

Jednalo se součást moskevské snahy vybudovat svou vlastní linii vazeb a spojení, které by konkurovaly Američanům. Nepřekvapuje, že sovětská politika kráčela stejnými cestami jako americká po druhé světové válce, kdy si zde Spojené státy vybuďovaly množství opěrných bodů, jež jim dovolovaly kontrolovat bezpečnost v Perském zálivu a Indickém oceánu, jakož i monitorovat sovětské aktivity, respektive zakládat předsunuté útočné základny. Nyní to samé prováděl SSSR. Koncem šedesátých let vyslali Sověti válečné lodi do Indického oceánu k podpoře nových revolučních režimů, jež se po letech pečlivé sovětské propagandistické přípravy chopily moci v Súdánu, Jemenu a Somálsku. Tím získali záviděníhodný řetěz záchytných bodů v Adenu, Mogadišu a Berbeře.⁸ Před Sovětským svazem se tak otevřela možnost zaškrtnit přístup k Suezskému kanálu, čehož se američtí strategové dlouhá léta obávali.⁹

CIA bedlivě monitorovala systematickou sovětskou pomoc v oblasti rybolovu, zemědělství a dalších činností v okolí Indického oceánu, a to včetně východní Afriky a Perského zálivu. Sověti školili rybáře, rozšiřovali přístavní zařízení a prodej či nájem rybářských lodí za vysoce konkurenceschopné ceny. Za tato gesta dobré vůle se jim dostávalo volného přístupu k přístavům v Iráku, na Mauriciu a v Somálsku, jakož i v Adenu a San'á.¹⁰ Sověti rovněž věnovali velké úsilí udržování přátelských vztahů k Iráku a Indii. V šedesátých letech pokrývaly sovětské vojenské dodávky více než tři čtvrtiny veškerých indických vojenských dovozů, přičemž po celou následující dekádu jejich absolutní objem dále rostl.¹¹ Moskva do Indie dodávala své nejsložitější zbraňové systémy, jako např. rakety Atoll a Styx, stíhačky MiG-27 a MiG-29 a nejmodernější torpédoborce. Indie rovněž obdržela licenci k výrobě vojenských letadel, kterou SSSR odmítl poskytnout Číně.¹²

Národy v této části považovaly za přirozené hledět doleva i doprava, což se jim opakovaně vyplácelo. V Afghánistánu si dokonce vymysleli slovo pro praxi vyhledávání podpory u obou supervelmocí: *bi-tarafi*, doslovně „neustranný“, se stalo vyjádřením zahraniční politiky, usilující o rovnováhu příspěvků poskytovaných SSSR a USA. Jak uvedl ve známé zprávě z roku 1973 jeden bystrý pozorovatel, afghánští armádní důstojníci, kteří byli v rámci formálních výcvikových programů vysíláni do Sovětského svazu a Spojených

států za účelem budování vazeb a navazování vztahů s budoucími vůdci, si po návratu porovnávali svoje poznámky. U talentovaných důstojníků vynikala zejména jedna věc: „ukázalo se, že ani USA, ani SSSR nejsou těmi ráji, jak je malovala jejich propaganda“. Proto místo aby získávali nové přívržence země, do které byli vysláni, se navrátilci vraceli přesvědčeni, že Afghánistán by měl zůstat nezávislý.¹³

Podobně vypadala situace v Íránu, kde šáh přesvědčoval každého, kdo byl ochoten naslouchat, že on je spasitelem země. „Moje víze se rovnají zázraku, jenž zachránil zemi“, řekl jednomu novináři. „Moje vláda spasila zemi, a to proto, že Bůh stál na mé straně.“ Když se ho zeptali, proč se na ulicích Teheránu nikdo neodvází dokonce ani zmínit jeho jméno, nezdálo se, že by považoval za možné, že příčinou je hrozivý aparát policejního státu, který ho držel u moci. „Předpokládám“, prohlásil, že o šáhovi nehovoří „z přílišného respektu“.¹⁴

Pokud šlo o sebeklam, pak totéž platí o jeho názoru na komunisty. „Komunismus je proti zákonu“, prohlásil rezolutně jednomu novináři. „Z toho vyplývá, že komunista není politický vězeň, ale obyčejný kriminálník... jsou to lidé, kterých se musíme zbavit.“ Ale skoro jedním dechem hrdě dodal, že Írán se těší „z dobrých diplomatických a obchodních vztahů se Sovětským svazem“.¹⁵ Tím je řečeno vše o delikátní rovnováze ve Střední Asii, již bylo nutno během studené války ustavit. Šáh z vlastní zkušenosti věděl, že znepřátelit si svého mocného severního souseda by mohlo mít vážné důsledky. Proto potřeboval přijímat podporu ze Spojených států a ze Západu, ale současně pečovat o dobré vztahy s Moskvou. Bylo tudíž z jeho hlediska v naprostém pořádku uzavřít se SSSR sérii smluv o nákupu granátometů s raketovým pohonem, protiletectvých kanónů a těžkých děl, jakož i umožnit sovětským technikům pomoci s rozšířením velkého ocelářského závodu v Isfahánu.

Ale tato jinak naprosto pochopitelná reálpolitika se neobešla bez problémů vyplývajících z geografické polohy, v níž se tyto země nacházely. Jakýkoli příklon k jedné ze supervelmocí vyvolal okamžitě reakci té druhé; jakýkoli pokus držet si odstup mohl mít katastrofální důsledky a mohl lehce otevřít prostor pro opoziční vůdce. V roce 1968 poskytl další převrat v Iráku Sovětskému svazu možnost upevnit vztahy, na jejichž rozvoji v předchozím desetiletí Moskva usilovně pracovala. Nyní se z této výhodné konstelace zrodila v roce 1972 smlouva o přátelství a vzájemné spolupráci s platností na patnáct let, kterou v Londýně vyhodnotili jako srovnatelnou s formálním „spojenectvím se Sovětským svazem“.¹⁶

Obavy Washingtonu, že se sovětská mocenská chapadla roztahují stále více, posílily i další události v Asii. V roce 1971 Moskva podepsala s Indií smlouvu